

ՊՈԼՇԵՒԻԿ ԳՈՐԾՈՒՆԵՑՈՒԹԻՒՆԸ

ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ԱՐԵՒԵԼՔԻ ՄԷՋ

ԱԹԱԼԻՆ, ԶԻՆՈՎԻԷՄ, ԳԱՐԱԽԱՆ

Կ'ԱՇԽԱՏՆԻ Ի ԶԻՆԱՍՏԱՆ

Գաճրոճ 11 Յուլիոս
Օգոստոս 1926

Il Popolo d'Italia (Խաղաղական Ժողովուրդը) Մուսոլինիի պաշտոնաթերթը, և հետևաբար էապէս Ֆրանսիական լրագրութեան, փետր. 7ին կը հրատարակէր շարք մը երեք յօդուածներու Մայրագոյն Արևելքի վրայ: Անտարակոյս Միջազգային մեծ կարևորութիւն ունին անոնք, սակայն ինչ որ զմեզ Հայերս կը հետաքրքրէ՝ Գարախանի կատարած հակա զործունէութիւնն է, իւր ցեղային հանճարեղ հոգին և նրամատութիւնը, զորս Գանթոնի թղթակիցը լայն էջերով կը դրուատէ:

Պորտոլին, Մոսկուայի գլխաւոր գործաւարը Գանթոնի մէջ, և Լինտէ, Գրաքինաքի ու Քրաքովէցքի, Սովիէթներու Զինաստանի հակա ճարտարագէտին՝ Գարախանի Սպայակոյտին մաս կը կազմեն:

Անտարակոյս Գանթոնի կարեւորագոյն անձը Պորտոլինն է: Նա վարագոյրի տակ ծածկուած՝ կը թողու որ Զին մեծամասնականներու գլխաւորները և Քուսովինկ - Թանկ կուսակցութեան պետերը յագեցնեն իրենց հպարտութիւնը՝ բարձր աթոռներ զրաւելով Հասարակապետութեան մէջ: Սակայն Պորտոլին է որ Գարախանի - Թոստ պաշտօնատեղին յեղափոխութեան

թերեւ կը շարժէ. և չինացի պուպրիկներու՝ իր ամենակալ և ծածկեալ կաթիլին համեմատ պարել կու տայ:

Նա Պուխարինի աչքի լոյսն է, ինչպէս Գարախան՝ Սթալինի, և երկուքն ալ բարեկամներ թրոցքի:

Գանթոնի՝ ռուսական տարփողումը պարզ ու անուանապէս Զինովիէֆի Գ.Բ. Միջազգայնականէն կը կախուի. իրականին մէջ ազգային հոգեով թուեղ քաղաքականութիւն մ'է, համառուական և հականգղիական, Ռիշով - Սթալինի կայսերապաշտ ծրագրէն ներշնչուած:

Պորտոլին, բարձրահասակ է և նիհար, մաշած, կարծես թրքախաւուր մը այնքան հիւժած մարմնով, խոռոչացած ակնակապիճներով, կապուտացած ալտերով, խուսափուկ և թացիկ նայուածքով:

Իր պաշտօնավարութիւնը անպաճոյճ սենեակի մը մէջ կը կատարէ, ինչպէս վաղել է ժողովրդական ներկայացուցչին:

Վլատիմիր Լենինի և Ուս. Սուր-Սուրի պատկերները սենեակին թերափներն են:

Գրասեղանին ետեւէն ղոնակ մը կ'առաջնորդէ Փոլս-Հիւպատին անձնական աշխատանոցը, կահաւորուած՝ մեղկ ճոխութեամբ, իբրև «Ֆրախս» լրագրի թղթակից, պաշտօնական պատիւ կը վայելեմ հասարակաց պաշտօնարարին մէջ, և գրեթէ տան աթոռի մը, մինչ Զիւս-Ֆր Բէրինի «Զին. ՆԱԿԱՆ ԹԱՅՄՁԻ» թղթակիցը, սովորաբար անոր անձնական գրասենեակը կ'ընդունուի. ինձ նկարագրեց պերճափայլ ճոխութիւնը, հիացած՝ անգլիական լայն բազկաթոռներու վրայ, որոնց վրայ Պորտոլին փռած է չինական հին կերպաներ, փոխանակ

կաշիէ ծածկոցներու՝ որոնք խոտոր են իր զրահպանին և այլ ոսկեղրուազ կահ-կարասիներուն, ով գիտէ կայսերական ուր մանտարինի մը տնական զարդերուն:

Պորոտին, իր անստգիւտ վայելչութեամբ, ազնուապետական է ինչպէս Ձիւշերին: Ձիւշերն և նուրբ ձեռքերը իր ազնուական ծագումը կը մատենեն: Ծըկոյթին անցուցած է ոսկի մատանի մը՝ քանդակուած անդամանդեայ երկու վիշապիկներով, որոնք խոշոր սուտակ մը կը խածնեն, նշան գեղարուեստական անսովոր ճաշակի մը: Ձգիտեմ որպիսի մէկ կանացի բան Թր կայ Պորոտինի խոշորութեան մէջ, որ զմարդ կը պարուրէ, և միւնոյն ժամանակ կ'ուծացնէ:

Պ. Պորոտինի հետ ունեցած տեսակցութիւնս պատշաճական քանի մը ճապաղ և անկապ խօսքերով եղաւ, և իր կտրուկ ու վերջնական յայտարարութեամբ, թէ ինքը լոկ ընկերական հարցերով և տնտեսական յարաբերութիւններով կը զբաղի: Իմ, հակառակ արտայայտուելուն՝ զիս արձակեց, կէտ առ կէտ այս բառերն ըսելով. «Մենք ոչ Անգղիացի և ոչ Ամերիկացի ենք, հոս եկած ենք չինական մեծամասնականներով զբաղելու համար, որ միջազգային խորհրդայիններուն մաս կը կազմեն: Եթէ կ'ուզէք գիտնալ թէ եւրոպացի դրամատէրներէն ի՞նչ վարմունք կը գտնեն դեղին գործաւորները, ձեր տրամադրութեանն եմ: Ուրիշ ոչինչ գիտեմ, և ոչ ինչ զիս կը շահագրգռէ»:

Գանձոնի Ռուս գործակատարի յայտարարութիւնը ուզեցի յատկապէս նշանակել, որովհետեւ դա է որ Մոսկուայի ի Չինաստան կատարած հրէշային գործունէութեան կնիքը կու տայ, գործունէութիւն և իրակերպական, ևսկանգղիական, հակաքրիստոնեայ, զուտ քաղաքական ընդթրով, քողարկուած ընկերական և մարդասիրական դիմակով:

Աւերելոյթ կերպով ռուսական տարփողումը կախուած է Գ. Միջազգայնականէն, ընկերական և պոլշիկ վարդապետութիւններու ծաւալումին համար: Եւ յիշուի

հասարակութեան համար եղած պաշտօնական յայտարարութիւնները, Գամենէֆի և Չինովիէֆի ստորագրութիւնները կը կրեն, Գործնականին մէջ ռուսական մեքենան «Սովիէթ կեդրոնական Գործադիր Միութիւն» է կը կախուի Գարախանեանի միջոցով, այսինքն է ուղղակի Մոսկուայէն:

Գարախանի Մոսկուայի Մայրապոյն Արեւելի Դեսպանը, եթէ չեմ սխալի, Սթալինեան նժարի կողմ կը հակի: Անցեալ Սեպտեմբերին յայտնապէս հակառակ արտայայտուեցաւ: Չինովիէֆի հետ, ճիշտ Գ. Միջազգայնի գործունէութեան մասին ի Հարաւային Չինաստան, ուր յեղափոխութիւնը Գանձոնի, Շիուոնի և Պաթալիայի մեծ սեղանաւորներու աջակցութիւնը կորսնցնելու ճգնաժամին մէջ էր:

Պան - Սոնի սպառնալիքի վրայ, գոցելու ամբողջ Գանձոնի զրամատանց զոնկները, Գարախանի ստիպուեցաւ Մոսկուա մեկնիլ: Հոն բաւական տաք վէճեր ունեցաւ Շէյ-մանի, Պրուքսանովի և Թոմանոֆի՝ այն ժամանակի տէրութեան Դրամատան տեսչին հետ:

Վայրկեան մը մտածուեցաւ Գարախանի փոփոխութեան. խնդրը «Կեդրոնական Միութեան» հանեցին, Վորոքիլով գործավարը վճռապէս ընդդիմացաւ Չինովիէֆի և Գարախան յաղթական դուրս եկաւ, ամէն ճակատի վրայ:

Իր Մոսկուա այցելութեան հետեանքով Գարախանի իրաւասութիւնները յայտնապէս ընդարձակուած են. ինքը թէպէտ նուիրապետական կարգով միշտ Մոսկուայի դիւանագիտական ներկայացուցիչ մ'է ի Բէքին, գործնականին մէջ սակայն Ասիական գործերու ենթաքարտուղար մ'է Տէրութեան: Եւ իբրեւ այդ՝ ուղղակի կը գործակցի Թորքոյի, Բէքինի, Գանձոնի, Չանկ-Յոյ-Լինի, Թիպէթի, և Մոնղոլներու հետ, նոյնպէս Հնդկաստանի և Հընդկաշինի յեղափոխականներու հետ, և նոյն ինքն Ալրայի Մուալիման կառավարչատան հետ: Իւր զլխաւոր աշխատակիցներէն մին կը նստի Գապուլի մէջ և էմիրին յայտնապէս մտերիմ է:

Հայ, օժտուած իր ցեղին բոլոր նորու-
թիւններով՝ քաղաքագէտ և տնտեսագէտ,
գիւտնագէտ և բազմադործ մարդ. անտա-
րակոյս Գարախան ռուս յեղափոխութեան
գերագոյն ուղեղներէն մինն է:

Թերևս Լորտ Գրըգըն՝ Գարախանի
պատրաստած ասիական տնտեսութիւննե-
րուն համար էր՝ որ իր ժամանակէն քանի
մը տարի առաջ մեռաւ, իրրեւ անձ կը
յիշեցնէ Սըր Բէրսի Գորսը, այն տարբե-
րութեամբ՝ որ Գարախան շատ աւելի
ձեռքազատ է և աւելի խոր ծանօթութիւն
ունի Արևելքի:

Ծնած ի կովկաս, գիւտնագէտներու
և զօրավարներու ընդին մէջ, ուր հին
ձարական կառավարութիւնը իւր լաւագոյն
մարդերը փնտռելու կ'ընթար, որդի Ռու-
սահայտ և Պարսկահայ կնոջ, երկար ա-
տեն ապրած է ի կ. Պոլիս և ի Շահնշահայ:
Գարախան անսխալ կերպով ասիական ութ
լեզու կը խօսի, և խորապէս կը ճանչնայ
այդ ցեղերուն հոգեբանութիւնը: Ինչպէս
բոլոր կովկասցիները՝ ինքն ալ լեզու-
ներու մեծ գիւրտութիւն մ'ունի. քսան
ամուսնան շրջանին սորված է փեղքին չի-
նարէն բարբառը, կը խօսի ու կը գրէ:

Անոնք որ իր հետ ծանօթութիւն ունե-
ցած են, նախ քան Ասիոյ ռուսական
վարչութեան զլուխ անցնիլը, զայն իրրեւ
արտաքոյ կարգի հանճարով մարդ կը
նկարագրեն, պոլշեիկ՝ շահախնդրական
պարզ հաշիւներով, երդուեալ թշնամի Եւ-
րոպայի, փառասէր, ծնեալ գիւտնագէտ,
նուր, և համբերող, ճարտար մեքենա-
յութիւններ սարքող, անխիղճ, մեղի, հեշ-
տասէր, բայց շրջահայեաց՝ զգայասիրու-
թեան մէջ ալ, մին ալն խարտոցներէն՝
որ խուօրէն մթութեան մէջ կը լիզեն ու
լեռներ կը տապալեն:

Գարախանեան, Չինաստանի պոլշեի-
կեան գործունէութեան հիմնական պայ-
քարի մը տիրապետող նկարագիրը որոշ-
մած է, պայքար մը ընդհանրապէս Եւրո-
պայի դէմ և մասնաւորապէս Մեծն Բրի-
տանիոյ:

Գարախանէն առաջ Մարաթոյն Արևելքի

ռուսական տարփողումը, յեղափոխակա-
նութեան գերակշիռ դիրքն ունէր, և յաճախ
Սուն-Երթ-Սէնի ընդարձակ ծրագրները
Չինովիէթի յեղափոխական գործունէու-
թեամբ կը խառնակուէին: Գարախան
ըմբռնեց թէ Պոլշեիկ-Լնկերվարական հի-
մով յեղափոխութիւնը շուտ կամ ուշ անան-
կութեան դատապարտուած էր թէ ի Հնդկ-
կաստան և թէ ի Չինաստան, Հնդկաստանի
մէջ՝ որովհետև հակոտնեայ է Գանտիի բա-
րոյական իմաստասիրութիւններուն, Չի-
նաստանի մէջ՝ որովհետև միջին Չինաս-
տանի բնիկներու նկարագրին հակառակ
էր, որոնք նուիրուած տուրևադի՝ կը սիրեն
պերճութիւնը, բացարձակ ազատութիւնը,
և փառքը:

Երբ Գարախան ասանձնեց Ռուսիոյ
չինական քաղաքականութեան ղեկավա-
րութիւնը, համառօտ Չիչերինի, որուն
անձնական բարեկամն է, պոլշեիկեան
յեղափոխական տարփողումը քանի մը կը դ-
գիացեալ ակութիւններու շուրջ միայն խըմ-
բուեցաւ, ի Չինաստան և ի Հնդկաստան,
ինչպէս Գանթոն, Շահնշահ, Հո-Նյաւ,
Թաո-Չէ, Նիկկ-Ռոյ, Ֆու-Չէու-Ֆու, և
այլն:

Հոն՝ ուր եւրոպական դրամագլուխը
աւելի խիստ գործարաններ և գործառնու-
թիւններ ունի, զուտ յեղափոխական զան-
գուածը կուրօքն կը հնազանդի տեղա-
կան ռազմագիտական մարմաններու և
Մոսկուայի քաղաքագիտական ներքին
թագուն շահերուն:

Մոսկուայի իրական գործունէութիւնը
էապէս դիւտնագիտական է, ձարական,
կայսերապաշտ, քաղաքային — տնտեսա-
կան, հակաբոլորական, հակաքղիական և
ինչ ինչ մասերով հակաճարտնական:

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ ԿԵԴՐՈՆՆԵՐԸ

Գարախանի մէկ ուրիշ արժանիքն ալ
ռուս Մար-Արևելքի քաղաքականութեան
ամուր միացումն է՝ ռուս-խալասական
քաղաքականութեան հետ: Անգղիա անոր
պէտք է վերագրէ այն Միալիւման երրեակ

դաշնակցութիւնը ընդ մէջ թուրքիոյ, Պարսից և Աֆղանիստանի. ինչ որ Բրիտանիոյ ամենէն աւելի սպառնալից կորիզն է իր ասիական սահմաններուն վրայ, կամ գէթ այնպէս էր մինչև վերջիս, այժմ առանձն ալ մարքելից հաշիւներ ունի Պարսից Պահլավիկ շահին հետ և Անգլիոյ՝ Թինս-բանի մէջ սարքած դարաններուն դէմ:

Նորէն իրեն կը պարտի Անգլիան Հոնքոնկի դէմ կատարուած շահարգելը (Boycotage), որ կիսից կղզւոյն վաճառականութիւնը, և անգլիական վաճառականութիւնը քառասուն առ հարիւրի վերածնց Մայրագոյն Արևելիի մէջ, մանաւանդ վերջին ժամանակիս ձեռք առնուած արգելքներով:

Սովիէթ անթիւպատուը իւր բազմակողմանի աշխատանքը եզական կազմակերպութեան մը վրայ խարսխած է, որ մեծ մասով՝ իր քողակալ նկարագրին համար, ու և հակակշիռէ կը խուսափէ՝ Գարախանեանի Մոսկուայի վրայ ունեցած ազդեցութիւնը քիչ մը իր աշխատանքի ոճէն ալ կը կախուի. Գիւլ թուղթ, և շատ ճիգ՝ Անկարելի պիտի ըլլայ զայն վար առնել, իւր գործունէութեան հիմը կը կազմեն երկու ինքնագլուխ դիւանագիտական գործակալներ, որ անկախ՝ Բեքինէն՝ կ'աշխատին, Մոնղոլիայիւր և Գանթոնիւր: Գարախան իւր այս երկու ներկայացուցիչներուն ընդհանուր ուղղութիւնը կու տայ, ազատ թողլով գործելու ուզածնուն պէս: Ամենահանճարեղ հնարք մ'է որ գործնական կերպովով Ռուսիոյ երեք ներկայացուցիչ կու տայ Ձինաստանի մէջ: Մին ի Մոնղոլիա՝ Ձինաց հիւսիսային գործերուն համար, մին ի Գանթոն՝ հարաւային Ձինաց յեղափոխութեան համար, և երրորդ մը ի Բեքին՝ թէ՛ հակելու համար մայրաքաղաքին քաղաքական շարժումներ:

րուն, և թէ՛ հակակշիռու թիւն-Յինի գործունէութեան, այս ինքն եւրոպական և ամերիկեան դեսպանութեանց վրայ:

Այս դիւանագիտական երեք կայաններու շնորհիւ Ռուսիա երկու տեսակ առաւելութիւն ունի. 1. արագորէն յաղթահարել մեծ պետութիւնները ամէն որոշողութեանց մէջ. 2. կրնայ երեք տեղական տարբեր քաղաքականութիւններ մշակել և յաճախ ուղղակի իրարու հակասական, որոնք անսահման հեռաւորութեանց պատճառաւ դիւրաւ կ'անտեսուին չիններու հասարակաց կարծիքէն, մինչդեռ մի առ մի կը գնահատուին տեղական կարծիքէն իրենց մասնական դիտման մէջ: Ռուսիա ժողովրդական է՝ թէ՛ հիւսիսի, թէ՛ հարաւի և թէ՛ Բեքինի մէջ, հակառակ որ Գանթոնի մէջ հարաւը հիւսիսին դէմ կը պաշտպանէ, Մոնղոլիոյ մէջ հիւսիսն հարաւի դէմ և ի Բեքին դրօշակը փչող քամիին կը դարձնէ, Հետեւորը եթէ կարելի է ըսել որ Ռուսական դիւանագիտութիւնը Բեքինի մէջ մեծ պետութեանց հաւասար է, սակայն ամենորոշ կերպով գերազանց է հիւսիսային գաւառներու և հարաւային Հասարակապետութեան մէջ: Ուստի իրականին մէջ մեծ պետութիւնները բացարձակ ցածութեան մէջ կը մնան հանդէպ Ռուսիոյ:

Հիւսիս-ամերիկեան քանի մը լրագիրներ կարող են խօսել ամերիկեան գերակշիռ ազդեցութեան մը, կամ թողորոյի և Վաշինկթոնի համաձայն գործակցութեան մը վրայ: Դրապէս այս վարկեանիս Ձինաստանի մէջ ոչ ոք կը հրամայէ. եթէ կայ մէկը որ կը հրամայէ՝ դա անտարակոյս Գարախանն է:

(Շարայարելի)

Թրգմ. Հ. Վ. ՅՈՎԱՆԵՍԵԱՆ